

บทที่ ๔

การประยุกต์หลักจริยธรรมในไตรภูมิโลกวินิจฉัย

มาใช้ในการบริหารราชการแผ่นดินในปัจจุบัน

นับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ องค์ปฐมแห่งบรมจักรีมหาราชวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา ก็ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมแก่กาลสมัยบ้างเล็กน้อย แต่ยังคงไว้ซึ่งแบบแผนตามโบราณราชประเพณีอยู่ จวบจนกระทั่งได้มีการปฏิรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ดังพระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดินไว้ว่า

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติ รับหน้าที่อันใหญ่ยิ่ง ในพนักงานที่จะบำรุงรักษาแผ่นดิน ซึ่งเป็นพนักงานอย่างสูง แลเป็นการอันหนักยากที่จะทำการให้สะดวกได้เต็มที่ตามความต้องการ มาจนถึงบัดนี้ก็กว่าสิบเก้าปีแล้ว ถึงแม้ว่าในเบื้องต้น ซึ่งมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ดูเหมือนหนึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบในราชการทั้งปวงแทนตัวข้าพเจ้า เป็นการแบ่งเบาจากบ่าข้าพเจ้าบ้างก็ดี แต่ความที่เป็นเช่นนั้นจะมีจริงบ้างก็ไม่เกิน ๓ ปี ตั้งแต่แรกได้ราชสมบัติมา แต่ส่วนตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าได้รับความหนักมาจำเดิมตั้งแต่ได้นั่งในเสวตรฉัตร จนถึงบัดนี้ แต่ความหนักนั้น เปลี่ยนไปต่าง ๆ ไม่เหมือนกันในสามสมัย คือแรก ๆ แลกลาง ๆ แลบัดนี้ เพราะได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งสำคัญเช่นนี้มาช้านาน ได้รู้ทางราชการทั่วถึงทดลองมาแล้ว จึงเห็นว่าการปกครองในบ้านเมืองเรา ซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่ใช่วิธีปกครองที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้นก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุก ๆ ปี จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลาให้เป็นทางที่จะเจริญแก่บ้านเมือง ได้คิดแลได้พูดมาช้านาน แต่การหาตลอดไปได้ไม่ ด้วยมีเหตุขัดขวางต่าง ๆ เป็นอันมาก แลการที่จะจัดนั้นก็เป็นการหนัก ต้องอาศัยกำลังสติปัญญาและความซื่อตรง ความจงรักภักดีของท่านทั้งปวงผู้ซึ่งจะรับตำแหน่งจัดการทั้งปวงนั้นเต็มความอุสาห วางแบบแผนลงไว้ได้แล้ว การทั้งปวงจึงจะเป็นไปได้สะดวกสมความประสงค์

บัดนี้ท่านทั้งปวงได้ลงเห็นพร้อมกันกับข้าพเจ้า ในการซึ่งควรจะเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ให้สมกับกาลสมัยดังนี้แล้ว จึงจะขอชี้แจงความเห็นโดยย่อพอให้เข้าใจว่า เพราะเหตุอย่างใด

ข้าพเจ้าจึงเห็นควรจะเปลี่ยนแปลง และการที่จะเปลี่ยนแปลงนั้นจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร พอให้ทราบ
เป็นเค้า ที่จะได้ช่วยกันคิดอ่านให้การอันนี้สำเร็จไปได้ดังความประสงค์^๐

พระราชนิพนธ์คํานำในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงปรารภ
พระบรมราชาธิบายนี้ไว้ว่า

พระราชดำรัสนี้ได้ทรงเรียบเรียงอย่างรอบคอบที่สุด แสดงให้เห็นชัดว่า สมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวง ทรงมีพระปรีชารอบรู้ในทางรัฐประศาสนประเพณีการปกครองของไทยอย่าง
เก่าเป็นอย่างดี และส่วนการประเพณีการปกครองอย่างที่ยอมรับกันในทวีปยุโรป ก็ได้ทรงศึกษาทรง
ทราบหลักการโดยตลอด พระราชดำรัสนี้จึงเป็นหนังสือที่ให้ความรู้ในทางการปกครองของ
ประเทศสยามเป็นอย่างดียิ่ง

พระราชดำรัสนี้ นอกจากที่จะให้ความรู้อันดีดังที่กล่าวมาแล้ว ยังทำให้เห็นพระราช
หฤทัยของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นอย่างดี ว่าพระองค์มิได้ทรงนึกถึงสิ่งอื่นเลย นอกจาก
ความสุขของประชาชน และความเจริญรุ่งเรืองของประเทศเป็นที่ตั้ง เป็นหลักสำคัญการที่จะทรง
พระราชดำริกิจการใด ๆ ทั้งปวง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิม เป็นตั้งกระทรวง ๑๒ กระทรวงนี้ ต้อง
นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างพูดกันตามธรรมดาว่า “พลิกแผ่นดิน”
ถ้าจะใช้คำอังกฤษก็ต้องเรียกว่า “Revolution” ไม่ใช่ “Evolution”

การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงดังนี้ มีน้อยประเทศนักที่จะสำเร็จไปได้โดยราบคาบ
ปราศจากการจลาจล หรือจะว่าไม่มีเลยก็เกือบจะว่าได้ ประเทศญี่ปุ่นได้มีการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองอย่าง “พลิกแผ่นดิน” เหมือนประเทศสยาม แต่หาได้ดำเนินการไปได้โดยสะดวกราบคาบ
เหมือนอย่างประเทศสยามไม่ ยังต้องมีการจลาจลในบ้านเมือง เช่นขบถสัตsuma (Satsuma
Rebellion)

การที่ประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงวิธีปกครองอย่าง “Revolution” ได้ โดยไม่ต้องมี
ใครต้องเสียเลือดเนื้อแม้แต่หยดเดียวดังนี้ ต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ เป็นโชคดีของประเทศ
สยามเป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้ย่อมขัดกับประโยชน์ของคนบางจำพวก จึงยากนักที่
จะสำเร็จไปได้โดยสงบราบคาบ

ที่การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้สำเร็จไปได้ในประเทศสยามโดยราบคาบเพราะ “Revolution”
ของเรานั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงริเริ่ม ประกอบทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น
ทรงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่าผู้ใดหมดในเวลานั้น ทั้งทรงมีพระราชอัธยาศัยละมุนละม่อม ทรง
สามารถปลุกความจงรักภักดีในชนทุกชั้นที่ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์แม้แต่ครั้งเดียว

^๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสฯ ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไข
การปกครองแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑-๒.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเล็งเห็นการภาวนาอย่างชัดเจน และทรงทราบการที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างดี ได้ทรงพระราชดำริตรองโดยรอบคอบ ได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยเราและของต่างประเทศประกอบกัน ด้วยพระปรีชาญาณอันยอดเยี่ยม ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองเป็นลำดับมา ล้วนเหมาะสมกับเหตุการณ์ เหมาะกับเวลา ไม่ช้าเกินไป ไม่เร็วเกินไป^๐

อนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงน้ำพระราชหฤทัยในพระบรมมหากรุณาธิราชเจ้า ที่ทรงมีต่อการใช้พระราชอำนาจว่า มิได้เป็นไปตามอำเภอใจ แต่เป็นไปตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอันมีสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล จึงขอยกบางตอนแห่งพระราชดำรัสดังกล่าวในตอนท้ายมาลงไว้ดังนี้

อนึ่ง พระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุถือว่าเป็นที่ล้นที่พ้น ไม่มีข้อใดสั่งอันใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้ แต่เมื่อว่าตามความที่เป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติกการอันใด ก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรแก่ที่เป็นยุติธรรม เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใด ซึ่งจะมีกฎหมายกำหนดพระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินเช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดต่าง ๆ กันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับแผ่นดินให้เป็นหลักฐานทั่วถึง ก็ควรจะต้องว่าด้วยพระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้ แต่การซึ่งควรจะทำนองอย่างนั้น ข้าพเจ้าต้องขอชี้แจงความเห็นอันมิใช่ความเห็นที่เข้ากับตัวไว้โดยย่อว่า พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศหมายเอาประเทศยุโรป ซึ่งปกครองบ้านเมืองมีกำหนดพระบรมราชานุภาพต่าง ๆ กัน ด้วยอาศัยเหตุการณซึ่งเกิดขึ้นในบ้านเมืองโดยความไม่พอใจของราษฎร จึงได้มีข้อบังคับสกัดกันเป็นชั้น ๆ ตามลำดับ เหตุการณซึ่งมีขึ้นในบ้านเมืองนั้น ๆ เหตุการณทั้งปวงนั้นก็ยังไม่เป็นได้ทั่วถึงกัน เพราะฉะนั้น แบบอย่างจึงยังไม่ลงเป็นแบบเดียวกันทั่วไปได้ทุกประเทศ ส่วนที่กรุงสยามนี้ยังไม่มีเหตุการณอันใดซึ่งเป็นการจำเป็นแล้ว จึงเป็นขึ้นเหมือนประเทศอื่น ๆ ประเทศอื่น ๆ ราษฎรเป็นผู้ขอให้ทำ เจ้าแผ่นดินจำใจทำ ในเมืองเรานี้เป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินคิดเห็นว่าควรจะทำ เพราะจะเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองแลเป็นความสุขแก่ราษฎรทั่วไปจึงได้คิดทำ เป็นการผัดกันตรงกันข้าม แลการที่จะปกครองบ้านเมืองเช่นประเทศสยามนี้ ตามอำนาจอย่างเช่นเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ คือประเทศยุโรปก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่ชอบใจของราษฎรทั่วหน้าด้วย เหมือนอย่างถ้าจะมีปาลิเมนต์จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอร์ได้สักก็คน แลโดยว่าจะมีเมมเบอร์เหล่านั้นจะจากราษฎรได้ก็ไม่ใช่ในราชการทั้งปวงทั่วถึง เพราะไม่มีความรู้แลการฝึกหัดอันใดแต่เดิมมาเลย ก็คงจะทำให้การทั้งปวงไม่มีอันใดสำเร็จไปได้ และจะซ้ำเป็นที่หวาดหวั่นของราษฎรผู้ซึ่งไม่เข้าใจเรื่องราวอันใด เพราะไม่ได้นึกไม่ได้ต้องการเกิดขึ้นในใจเลย ราษฎรคงจะเชื่อเจ้าแผ่นดินมากกว่าผู้ซึ่งจะมาเป็นเมมเบอร์ออกออฟปาลิเมนต์ เพราะปกติทุกวันนี้นี้ราษฎรย่อมเชื่อถือเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้อยู่ในยุติธรรม แลเป็นผู้รักใคร่คิดจะทำนุบำรุงราษฎรให้อยู่

^๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งสิ้นทั่วหน้ากันเป็นความจริง เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่า ราชอาณาจักรของพระเจ้าแผ่นดินควรจะกำหนดตามแบบเดิม แต่ในข้อที่เป็นข้อจริงอย่างไร คือ เหมือนหนึ่งไม่มีกำหนดตามคำพูดกันนอก ๆ แบบ เช่นเรียกพระนามว่าเจ้าชีวิต ซึ่งเป็นที่หมาย ว่ามีอำนาจอันจะฆ่าคนให้ตายโดยไม่มีผิดอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ซึ่งความจริงสามารถจะทำได้ แต่ไม่เคยทำเช่นนั้น ก็จะเป็นการสมควรแก่บ้านเมืองในเวลานี้อยู่แล้ว

ข้อความซึ่งได้กล่าวมาทั้งปวงนี้ เป็นใจความหัวข้อความประสงค์ของข้าพเจ้าซึ่งจะให้ ท่านทั้งปวงทราบ ว่า ประสงค์ซึ่งจะจัดการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ด้วยเหตุผลประการใด แลประสงค์ จะวางรูปใหม่เปลี่ยนรูปเก่านั้นอย่างไร เมื่อท่านทั้งปวงได้เข้าใจความประสงค์หัวข้อเช่นนี้แล้ว ขอให้ประชุมกันคิดจัดข้อบังคับสำหรับที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปตามความประสงค์ดังนี้ ให้ เรียบร้อยตลอดทุกตำแหน่ง ซึ่งข้าพเจ้าจะได้ตั้งประชุมปรึกษาการทั้งปวงนั้นด้วยต่อไป เมื่อคิด การได้ตลอดทั่วถึงเรียบร้อยแล้วจะเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ เพื่อให้เป็นการมั่นคงในการที่เป็นเอก ราชของกรุงสยามเป็นความสุขแก่ราษฎรทั้งปวงสืบต่อไป^๐

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ระบบบริหารราชการ แผ่นดินของไทยยังไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ทั้งระบบอีกเลย การมี พ.ร.บ. จัดตั้ง กระทรวงแลกรม พ.ศ. ๒๔๗๖ ขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงในรูปของการออกกฎหมายให้สอดคล้องกับ การบริหารราชการแผ่นดินในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จนถึงปัจจุบันก็ เป็นการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมหน่วยงานให้สอดคล้องกับการขยายตัวในการพัฒนาประเทศ โดย ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างหลักของระบบราชการแต่อย่างไร

สรุปได้ว่า การบริหารราชการไทยในปัจจุบันมีหลักอยู่ ๓ ประการ ซึ่งในการจัด ระเบียบการบริหารราชการไทยนั้น จะใช้ทั้ง ๓ หลักควบคู่กันไป คือ หลักการรวมอำนาจ ซึ่งเป็น หลักในการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง และหลักการกระจายอำนาจ ซึ่งใช้เป็นหลักใน การจัดระเบียบการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น แต่ในหลักการรวมอำนาจได้มีการแยกย่อยออกไป เป็นอีกหลักหนึ่ง คือ หลักการแบ่งอำนาจ ซึ่งใช้เป็นหลักในการจัดสรรระเบียบบริหารราชการ ส่วนภูมิภาค โดยได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ กล่าวคือ ใช้หลักการรวมอำนาจ ในการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง อันได้แก่ กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ใช้หลักการแบ่งอำนาจ ในการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค ได้แก่ จังหวัดและอำเภอ และใช้หลักการกระจายอำนาจ ในการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร

^๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒-๖๔.

๔.๑ การประยุกต์จริยธรรมเข้ากับหลักการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยปัจจุบัน ด้าน การเมืองการปกครอง

จากวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม ดังที่ทราบกันทั่วไปแล้วว่า สาเหตุสำคัญประการหนึ่งเกิดขึ้นจากความบกพร่อง ความอ่อนแอ และหย่อนประสิทธิภาพของกลไกด้านการบริหารจัดการในระดับชาติ และระดับองค์กร ทั้งใน ภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงการทุจริต และการกระทำผิดจริยธรรมในวิชาชีพ ซึ่งแยกพิจารณา ได้ดังนี้

๑. การขาดกลไกและกฎเกณฑ์ที่ดีพอในการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคม ขณะที่ กลไกที่มีอยู่บกพร่อง ไม่สามารถเตือนภัยที่เคลื่อนตัวเข้ามากระทบระบบเศรษฐกิจการเงินอย่าง รวดเร็วได้ รวมทั้งเมื่อถูกกระทบแล้วยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนกลไก แลพื้นเพการบริหาร จัดการต่าง ๆ ของภาครัฐและภาคเอกชนให้ทันต่อสถานการณ์ได้

๒. ความอ่อนด้อย และถดถอย ของกลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ หรือเทคโนแครต (Technocrats) คนกลุ่มนี้ต้องมีบทบาทสำคัญในการศึกษา ค้นคว้า เสนอแนะนโยบายและแก้ไข ข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่จำเป็นในการบริหารประเทศ

๓. ระบบการตัดสินใจและการบริหารจัดการทั้งของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน มี ลักษณะที่ขาดความโปร่งใสบริสุทธิ์และยุติธรรม ส่งผลให้ตัวระบบเองไม่มีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกัน ก็เปิดโอกาสหรือช่องทางให้เกิดความฉ้อฉลผิดจริยธรรมในวิชาชีพขึ้นได้

๔. ประชาชนขาดข้อมูลข่าวสาร ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมือง อย่างชัดเจน จึงทำให้ไม่มีโอกาสในการร่วมตัดสินใจและร่วมแก้ไขปัญหา

๕. ปัญหาการทุจริตประพฤติมิชอบทั้งในภาครัฐและเอกชน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง และมีการร่วมกันกระทำทุจริตอย่างเป็นกระบวนการ

จากสาเหตุดังกล่าว หากไม่ได้รับการจัดการแก้ไขและป้องกันโดยเร่งด่วนแล้ว โอกาส การฟื้นตัวจากวิกฤติเศรษฐกิจของไทย อาจต้องใช้เวลาานานกว่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นการแก้ไข ปัญหอย่างยั่งยืนก็คือ การขจัดสาเหตุของปัญหาดังกล่าวข้างต้น^๐

ธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล เป็นหลักเกณฑ์การปกครองบ้านเมือง ตามวิถีทางธรรมาธิปไตย เป็น การปกครองบ้านเมืองที่มีความเป็นธรรม มีกฎเกณฑ์ที่ดีในการบำรุงรักษาบ้านเมือง และสังคม ให้มีการพัฒนาครอบคลุมทุกภาคส่วนของสังคม รวมทั้งมีการจัดระบบองค์กรและกลไกต่าง ๆ ใน ส่วนราชการ องค์กรของรัฐ รัฐบาล การบริหารราชการส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น ตลอดจน

^๐ กรมการพัฒนาชุมชน, *ความเป็นมาของหลักธรรมาภิบาล*, (กรุงเทพมหานคร : กรมการ พัฒนาชุมชน, ๒๕๔๙), หน้า ๔๖-๔๗.

องค์กรอิสระ องค์กรเอกชน กลุ่มชมรมและสมาคมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคล ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม^๐

หลักธรรมาภิบาล เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับธรรมาภิบาล หลักธรรมาภิบาลเป็นหลักการบริหารจัดการที่ดี เพราะมีการปรับวิธีคิด วิธีการบริหารราชการของประเทศไทยใหม่ทั้งระบบ โดยกำหนดเจตนารมณ์ของแผ่นดินขึ้นมาเพื่อทุกคนทุกฝ่ายในประเทศร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันจัดการ ร่วมกันรับผิดชอบ แก้ปัญหา พัฒนานาพาแผ่นดินนี้ไปสู่ความมั่นคง ความสงบ สันติสุข มีการพัฒนาที่ยั่งยืนและก้าวไกล ดังนั้นหลักธรรมาภิบาล จึงตั้งอยู่บนรากฐานของความถูกต้อง ดีงาม มั่นคง หรือธรรมาธิปไตย ที่มุ่งให้ประชาชน สังคมระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ชุมชนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การบริหารจัดการ การบริหารในทุกระดับ ปรับวัฒนธรรมขององค์กรภาครัฐใหม่ เพราะระบบราชการที่แข็งตัวเกินไป ทำให้ไม่มีประสิทธิภาพ และขาดความชอบธรรม กฎเกณฑ์เข้มงวด ช่องทางการสื่อสารขาดตอน รัฐไม่สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ถูกต้อง ทำให้เกิดความขัดแย้ง ช่วงชิงอำนาจและความล้มเหลวของระบบราชการรัฐบาล จึงทำให้ความคิดเกี่ยวกับ Government เปลี่ยนไปกลับกลายมาเป็น Governance ที่ทุกภาคส่วนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมบทบาทการมีส่วนร่วมของแต่ละภาคส่วนภาครัฐต้องมีการปฏิรูปบทบาทหน้าที่ โครงสร้างและกระบวนการทำงานของหน่วยงาน กลไกการริหาร ให้สามารถบริหารทรัพยากรของสังคมอย่างโปร่งใส ซื่อตรง เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ โครงสร้างและกระบวนการทำงานของหน่วยงาน กลไกการริหาร ให้สามารถบริหารทรัพยากรของสังคมอย่างโปร่งใส ซื่อตรง เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และมีสมรรถนะสูงในการนำบริการของรัฐที่มีคุณภาพไปสู่ประชาชน โดยจะต้องมีการเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม และวิธีทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ ให้ทำงานโดยยึดถือประชาชนเป็นศูนย์กลาง และสามารถร่วมทำงานกับภาคประชาชนและภาคเอกชนได้อย่างราบรื่นเป็นมิตร

ภาคธุรกิจเอกชน ต้องมีการปฏิรูปและกำหนดกติกาในหน่วยงานของภาคธุรกิจเอกชน เช่นบริษัท บริษัท ห้างหุ้นส่วนฯ ให้มีกติกากการทำงานที่โปร่งใส ซื่อตรง เป็นธรรมต่อลูกค้า ความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้นและต่อสังคม รวมทั้งมีระบบติดตามตรวจสอบการให้บริการที่มีมาตรฐานเทียบเท่าระดับสากล และร่วมทำงานกับภาครัฐและภาคประชาชนได้อย่างราบรื่น เป็นมิตรและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ภาคประชาชน ต้องสร้างความตระหนักหรือสำนึกตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลถึงระดับกลุ่มประชาชน ในเรื่องของสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเองและสาธารณะ ทั้งในทางเศรษฐกิจสังคม และบ้านเมือง เพื่อเป็นพลังของประเทศที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความเข้าใจใน

^๐ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔), หน้า ๑๑๗.

หลักการของการสร้างกลไกการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี หรือธรรมนูญให้เกิดขึ้นและ
ทำนุบำรุงรักษาให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป^{*}

องค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล ๖ ประการ ตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วย
หลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๖^๐

๑. หลักนิติธรรม

หลักนิติรัฐ หรือ นิติธรรม เป็นหลักที่มีความมุ่งที่จะคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของ
ประชาชนจากการใช้อำนาจรัฐ เป็นการตรากฎหมาย กฎ ระเบียบข้อบังคับและกิจการต่าง ๆ ให้
ทันสมัยและเป็นธรรม ตลอดจนเป็นที่ยอมรับของสังคมและสมาชิก โดยมีการยินยอมพร้อมใจและ
ถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม กล่าวโดยสรุป คือ สถาปนาการปกครองภายใต้
กฎหมาย มิใช่กระทำกันตามอำเภอใจหรืออำนาจของบุคคล

๒. หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ

๓. หลักคุณธรรม

หลักคุณธรรม คือ การยึดถือและเชื่อมั่นในความถูกต้องดีงาม โดยการรณรงค์เพื่อ
สร้างค่านิยมที่ดีงามให้ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือสมาชิกของสังคมถือปฏิบัติ ได้แก่ ความซื่อสัตย์
สุจริต ความเสียสละ ความอดทนขยันหมั่นเพียร ความมีระเบียบวินัย เป็นต้น

๔. หลักความโปร่งใส

หลักความโปร่งใส คือ การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่าง
ตรงไปตรงมา และสามารถตรวจสอบความถูกต้องได้โดยการปรับปรุงระบบและกลไกการ
ทำงานขององค์กรให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร หรือเปิดให้ประชาชนสามารถ
เข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวก ตลอดจนมีระเบียบหรือกระบวนการตรวจสอบ และประเมินผลที่มี
ประสิทธิภาพซึ่งจะเป็นการสร้างควมไว้วางใจซึ่งกันและกัน และช่วยให้การทำงานของภาครัฐ
และภาคเอกชนปลอดจากการทุจริตคอร์รัปชัน

๕. หลักความมีส่วนร่วม

หลักการมีส่วนร่วม คือ การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ และ
ร่วมเสนอความเห็นในการตัดสินใจสำคัญ ๆ ของสังคม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีช่องทางใน
การเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ การแจ้งความเห็น การไต่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์แสดง
ประชามติ หรืออื่น ๆ และจัดการผูกขาดทั้งโดยภาครัฐหรือโดยภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งจะช่วยให้
เกิดความสามัคคีและความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

^{*} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย, (กรุงเทพ
มหานคร : วิทยุชน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑.

^๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๖ ตอนที่ ๖๓๒ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๔๘, หน้า ๒๖.

๖. หลักความรับผิดชอบ

หลักความรับผิดชอบ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารกิจการสาธารณะ ความเชื่อดังกล่าวและความสนใจ ความรับผิดชอบ ในสังคมไทยนั้นมีแรงผลักดัน จากทั้งภายในและภายนอก สำหรับปัจจัยภายนอกแนวความคิดรัฐธรรมนูญหรือการบริหารจัดการที่ดี หรือ Good Governance นับว่าเป็นแรงผลักดันที่สำคัญต่อความสนใจในความรับผิดชอบ องค์ประกอบประการหนึ่งของหลักธรรมาภิบาล ก็คือ หลักความรับผิดชอบ ในแวดวงบริหารรัฐกิจ

๗. หลักความคุ้มค่า

หลักความคุ้มค่า จะครอบคลุมถึงดัชนีที่วัดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวมในการบริหาร การจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ดัชนีวัดการประหยัดและดัชนีวัดความสามารถในการแข่งขัน ผู้บริหารต้องตระหนักว่ามีทรัพยากรค่อนข้างจำกัด ดังนั้นในการบริหารจัดการ จำเป็นจะต้องยึดหลักความประหยัดและความคุ้มค่า ซึ่งจำเป็นจะต้องตั้งจุดมุ่งหมายไปที่ ผู้รับบริการหรือประชาชนโดยส่วนรวม

พุทธธรรมมาภิบาลสำหรับประเทศไทย

๑) ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมหรือราชธรรม คือธรรมของพระราชา ซึ่งเป็นวิธีปกครองบ้านเมือง หลักธรรมสำหรับพระราชาใช้เป็นแนวปกครองบ้านเมือง คุณสมบัติของนักปกครองที่ดี สามารถปกครองแผ่นดินโดยธรรม และยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดี ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการดังนี้

๑. ทาน ให้ปันช่วยประชา คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงาน เพื่อให้เขาได้ มีใช้เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชากรราษฎรได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. ศีล รักษาความสุจริต คือ ประพฤติดีงาม สรรวมกายวาจาและเจตนา ประกอบแต่การสุจริต รักษาเกียรติคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชากรราษฎร มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

๓. ปริจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุข ความสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชชวะ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไรร่มยา ปฏิบัติการกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน คือ มีอหยาตัย ไม่เยอหยิ่ง หยาบคาย กระด้างถือองศ์ มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวลและมุณละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง

๖. ตปะ พันมัวเมาด้วยเผากิเลส คือ แผลเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่ สม่่าเสมอ หรือ อยู่อย่างง่าย สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. อักโกธะ ถือเหตุผลไม่โกรธา คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้รับความเคืองชุน่ วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบตามธรรม

๘. อวิหิงสา มือหิงสาน่าร่มเย็น คือ ไม่หลงระเรีงอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่ มีความกรุณาไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชากรราษฎรผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ ชานะเบญญด้วยความขันติ คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายนาเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ทอดอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างใด ก็ไม่หมดก่าลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญ

๑๐. อวิโรธนะ มีปฏิบัติคลาดจากธรรม คือ ประพฤติมิให้ผิดจากพระศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชากรราษฎรปรารถนาโดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดที่จะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวางวางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้าย ลากลักการะหรืออิฏฐารมณโณนิฏฐารมณใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กิติ นิตินธรรมกิติ คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามกิติ ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนวิบัติ^๖

๒) จักรวรรดิวัตร

ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิมี ๕ ประการคือ

๑. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. ธรรมการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนาจการรักษาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่นพ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมนชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลธรรมทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท้า สัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

^๖ พ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖.

๓. มาอธรรมการ ห้ามกั้นการอาธรรม คือการจัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมนธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กั้นคนร้าย ให้ออกาสคนดี

๔. ธนาหุประทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่นจัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินโดยสุจริต

๕. ปรปจณา ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา แสวงหาปัญญาและความดีงาม ยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมีวิมา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ใฝ่ถามความรู้หาความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่าง ๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อชักจูงตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรมดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง^๖

๓) ราชสังคหวัตถุ ๔

ประกอบราชสังคหะ คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎรให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพ และสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา)
๔ ประการ

๑. สัสสมะระ ฉลาดบำรุงรักษาอาหาร คือ ปรึชาสามารถในนโยบายที่บำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมภาคการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. ปริสเมระ ฉลาดบำรุงข้าราชการ คือ ปรึชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา คือ ผดุงผลานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรมหรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ให้ฐานะ เหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. วาชเปยยะ มีวาทีะตุดตัมใจ คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลายใถ่ถามสารทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ^๗

^๖ ที่.ป.า. ๑๑/๓๕/๖๕.

^๗ ส.ส.๑๕/๓๕๑/๑๑๐.

๔.๒ การประยุกต์จริยธรรมเข้ากับหลักการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยปัจจุบัน ด้านเศรษฐกิจ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีพระเมหาภษัตริย์ ๓ พระองค์ ที่ทรงได้รับสมัญญานามว่า “มหาราช” คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงการประยุกต์จริยธรรมเข้ากับหลักการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยปัจจุบัน จึงขอยกตัวอย่างเฉพาะการเศรษฐกิจในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พอให้มองเห็นเค้าเงื่อนแห่งการประยุกต์ใช้

๑) สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

สนธิสัญญาเบาริงนับได้ว่า เป็นแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และระบบการเก็บภาษีอย่างแท้จริง เพราะสนธิสัญญาดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายในเกือบจะทุกด้านของระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะ “แบบพึ่งตนเองและสามารถยังชีพอยู่ได้” ไปสู่เศรษฐกิจแบบการค้าและมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยสินค้าจากโลกภายนอก ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ได้มีผลต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

สนธิสัญญาเบาริงระบุให้ยกเลิกการเก็บภาษีปากเรือ ดังที่เป็นอยู่ตามสนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ. ๒๓๖๙ และเปลี่ยนมาเก็บภาษีขาเข้าในอัตราร้อยละ ๓ แทน มีหน้าซ้าสินค้าที่ขายไม่ได้ยังต้องคืนภาษีที่เก็บไว้ก่อนให้อีกด้วย สำหรับสินค้าขาออกให้เก็บเพียงครั้งเดียวคือเก็บจากผู้ผลิตหรือผู้ขายหรือเมื่อบรรทุกลงเรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการเก็บภาษีขาออกในลักษณะนี้จะทำให้ราคาสินค้านั้นถูกลง ผืนเป็นสินค้าต้องห้าม นำเข้ามาได้โดยไม่ต้องเก็บภาษี แต่ขายให้ได้เฉพาะกับเจ้าหน้าที่ ถ้าเจ้าภาษีไม่ซื้อต้องนำกลับออกไป ข้าว ปลา เกลือ สามารถส่งออกขายได้ ยกเว้นปีที่เกิดขาดแคลน จะมีประกาศห้ามเฉพาะปีนั้นก็ได้ อนุญาตให้คนในบังคับอังกฤษเข้ามาต่อเรือในกรุงเทพฯ ได้ คนในบังคับอังกฤษสามารถจ้างคนไทยเป็นลูกจ้าง และสามารถค้าขายตามหัวเมืองชายทะเลได้ ข้อกำหนดเกี่ยวกับโรงภาษี หรือศุลกากรสถานและการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ประจำเพื่อความสะดวกของเรือค้าขาย ภาษีที่เสียจะเป็นเงินบาทหรือเงินตราต่างประเทศก็ได้

ดังเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า ผลจากสนธิสัญญาเบาริงประการหนึ่งที่กำหนดให้ไทยยกเลิกภาษีปากเรือและพระคลังสินค้า ทำให้รายได้ของประเทศลดน้อยลงไปมาก ถ้าเพราะก่อนหน้านั้นการค้ากับต่างประเทศ มีพระคลังสินค้าเป็นตัวกลางในการเลือกซื้อสินค้าจากพ่อค้าต่างชาติไว้ขายแก่ประชาชน ในขณะเดียวกันก็รับซื้อของจากประชาชนไว้ขายให้กับคนต่างชาติ ซึ่งยอมแน่นอนที่สุดการขายสินค้าเหล่านั้นแต่ละครั้ง พระคลังสินค้านั้นจะต้องขายในราคาที่สูงกว่าต้นทุน นอกจากนั้น เมื่อมีเรือสินค้าจากต่างชาติเข้ามาค้าขาย นอกจากจะได้เงินกินเปล่าจากภาษีปากเรือซึ่งคิดตามขนาดความกว้างของปากเรือแล้ว พระคลังสินค้านั้นยังได้รับผลประโยชน์

จากภาษีสินค้าทุกชนิดที่เรือลำนั้นบรรทุกมา โดยพระคลังสินค้าจะเป็นผู้กำหนดขึ้นเอง ดังมีหลักฐานระบุว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้กำหนดภาษีปากเรือและภาษีสินค้าบางชนิดไว้ว่า เรือสำเภหรือเรือที่มีเสากระโดง ๓ เสา ต้องเสียภาษีเป็นเงิน ๑ ชั่งต่อความกว้าง ๖ ฟุต แต่ถ้าเป็นเรือที่มีเสากระโดง ๒ เสา จะเสียภาษีเพียงครึ่งเดียว สำหรับสินค้าที่พ้อค่านำเข้ามาจะถูกเรียกเก็บร้อยละ ๘ ครั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้ทำ “สนธิสัญญาเบอร์นี” กับประเทศอังกฤษ (พ.ศ. ๒๓๖๙) แม้ว่าสนธิสัญญาฉบับนี้จะทำให้ไทยต้องเสียผลประโยชน์ไปบ้าง คือ ไม่สามารถเก็บภาษีขาเข้าและขาออกจากสินค้าที่เรือบรรทุกมาได้ แต่ไทยก็ยังมีผลประโยชน์จากการเก็บปากเรือในอัตราค่าละ ๑,๗๐๐ บาท สำหรับเรือที่บรรทุกสินค้ามา และวาละ ๑,๕๐๐ บาท สำหรับเรือเปล่าที่ไม่มีสินค้ามา ครั้นทำสนธิสัญญาเบาริงปี ๒๓๙๘ ผลประโยชน์ที่ท้องพระคลังเคยทำให้แก่รัฐตลอดจนเงินกินเปล่าถูกยกเลิกไปตามสนธิสัญญาข้อที่ ๘ ที่ระบุว่า

“...ค่าธรรมเนียมปากเรือที่เคยเรียกเก็บลูกค้าอังกฤษตามสัญญาเก่า ซึ่งทำไว้คฤชตศักราช ๑๘๒๖ นั้น จะยกเลิกเสียตั้งแต่หนังสือสัญญานี้ได้ใช้ พ้นไปจากนั้นจะต้องเสียภาษีขาเข้าขาออก สินค้าขาเข้าจะต้องเสียภาษีร้อยละ ๓ จะเสียเป็นของ ถ้าเสียเป็นเงินคิดตามราคาท้องน้ำสุดแต่ใจเจ้าของจะเสีย ถ้าของเสียภาษีร้อยละ ๓ แล้ว ของจำหน่ายไม่ได้เหลือกลับออกไปมากน้อยเท่าใด จะต้องคิดภาษีสิ่งของที่เหลือคืนให้เจ้าของให้ครบ...และของที่เป็นสินค้าที่จะบรรทุกออกไปตั้งแต่ของนั้นเกิดมาจนได้เป็นสินค้าบรรทุกออกไปให้เสียภาษีเพียงชั้นเดียว ของสิ่งใดที่เป็นสินค้าในกรุง จะเรียกเป็นสมภักษรตาเรียกเป็นภาษีปากภาษีในกรุงฯ ภาษีปากเรืออย่างไร ก็ให้เอาแต่เพียงชั้นเดียว...ภาษีสินค้าได้กำหนดแจ้งในพิกัตติดอยู่กับหนังสือสัญญาแล้วนั้น...”

ด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ รัฐจึงอยู่ในภาวะจำเป็นที่จะต้องหาทางนำเงินมาทดแทนรายได้ส่วนที่ขาดหายไป วิธีการหนึ่งที่รัฐเลือกใช้ คือการเก็บภาษีอากรขึ้นใหม่ ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ว่า เมื่อเสียภาษีตามพิกัตตราอันกำหนดไว้ในหนังสือสัญญาแล้วซื้อขายได้โดยสะดวก ตัดทางค้าขายของหลวงในพระคลังสินค้า และทางค้าขายของผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน รัฐบาลจำต้องตั้งภาษีอากรหาผลประโยชน์แผ่นดิน ภาษีอากรภาษีปลาสด ภาษีปลาทุ ภาษีไหม ภาษีขี้ผึ้ง ภาษีหม้อหวด ภาษีถัง ภาษีเตาหล่อ ภาษีเรือมาด เรือโกลน ภาษีแจว พาย โกลน อากรพนัน ภาษีผัก ภาษีฝิ่น เมื่อรวมกับภาษีเดิมสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอีก ๓๗ ชนิด ก็คงจะทำรายได้ให้กับประเทศมากพอควรทีเดียว ดังที่สังฆราชปาเลกัวได้รายงานว่า ผลประโยชน์ของแผ่นดินที่เก็บได้สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนต้น ตกประมาณปีละ ๒๖,๙๖๔,๐๐๐ บาท และในตอนปลายรัชกาลปรากฏว่า รายได้ของแผ่นดินเพิ่มขึ้นเป็น ๒๙,๙๑๒,๘๐๐ บาท

อนึ่ง การเก็บภาษีอากรนั้นใช้วิธีให้เจ้าภาษีอากรรับประมูลผูกขาดไปเก็บจากราษฎร อีกต่อหนึ่ง โดยผู้ที่รับประมูลจะต้องไปยื่นเรื่องขอประมูลต่อหน่วยงานที่ภาษีอากรชนิดนั้นขึ้นอยู่

เช่น ขึ้นกับกรมพระคลังมหาสมบัติ มีภาษีน้ำมันมะพร้าว ภาษีน้ำมันปลา อากรสุรา ๒๖ เมือง ปอนเบี้ย ๕๑ ตำบล ค่าน้ำ ๑๖ ตำบล สมภัตร์ ๓๔ เมือง ภาษีทางโยง บางพลี ภาษีเสา อากรสวนใน ๓๔,๒๓๖ สวน อากรสวนนอก ๗,๓๐๕ สวน

ขึ้นกับกรมพระคลังสินค้า อากรหอย ก.ข. ปอนเบี้ยใหม่ ปอนเบี้ยเงินจำนวนรวม ๒๐ ตำบล อากรการพนันต่าง ๆ ในหัวเมือง ภาษีน้ำตาลทราย ภาษีถั่ว งา ปลาทุ ภาษีสุกร ภาษีจันอับ ภาษีเยื่อเคย ภาษีฝ้าย ปอ คราม ภาษียาสูบ ภาษีไหมขี้ผึ้ง ภาษีหม้อหวด ภาษีพริกไทย ภาษีปลาน้ำจืด น้ำเค็ม อากรรังนก ภาษีกุ้งแห้ง

ขึ้นกรมพระกลาโหม อากรสุรากรุงเทพฯ อากรแบ่งข้าวหมาก ภาษีน้ำอ้อยเหลว ภาษีกระทะ ภาษีเหล็กก้อน เหล็กหล่อ ภาษีถ่าน อากรรังนก (เมืองสงขลา และเมืองตรัง) ขึ้นกรมมหาดไทย ภาษีเรือโรงงาน ภาษีมาดเรือโคลน ภาษีหีบฝ้าย ภาษีละคร ภาษีไม้ไผ่ ภาษีซุง

เมื่อเจ้าภาษีอากรเก็บเงินมาได้ ต้องนำเงินเหล่านั้นมาส่งต่อกรมเจ้าสังกัดภาษีที่ตนประมูลไป และก่อนที่กรมเจ้าสังกัดจะนำเงินส่งต่อพระคลังมหาสมบัติ จะต้องมีการแบ่งส่วนรายได้นั้นให้แก่เจ้านายในอัตราส่วนที่ต่างกันออกไป

ลักษณะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า รายได้ของประเทศนอกจากจะกระจายอยู่ตามกรมกองต่าง ๆ แล้ว รายได้ของรัฐที่ส่งแก่ท้องพระคลังเป็นเพียงผลประโยชน์ส่วนหนึ่งที่เหลือจากการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่เจ้านาย ข้าราชการ และหน่วยงานต่าง ๆ แล้วนั่นเอง ครั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการเก็บภาษีดังกล่าวไม่บังเกิดผลดีแก่ประเทศ ทำให้รายได้ของรัฐรั่วไหลมาก เพราะนอกจากแต่ละกรมจะรับผิดชอบภาษีแต่ละชนิดเป็นเอกเทศก่อนนำเงินส่งพระคลังมหาสมบัติแล้ว ระบบเจ้าภาษีนายอากรยังทำให้รัฐไม่ได้ผลประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เช่น ปรากฏว่าเจ้าภาษีอากรค้างเงินประมูลเป็นหนี้รัฐบาลเป็นจำนวนมาก เมื่อขอประมูลปีใหม่ก็มักจะเสนอจำนวนเงินให้ลดน้อยลงโดยอ้างว่าการเก็บภาษีในปีก่อน ๆ ขาดทุน เงินที่ทางราชการเก็บได้จากเจ้าภาษีนายอากรจึงมีจำนวนลดน้อยลงทุกที จำนวนเงินที่จะนำมาปรับปรุงประเทศจึงไม่เพียงพอ ดังนั้น เพื่อคลังจะเก็บเงินได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงปฏิรูประบบการคลังเสียใหม่

ประการแรก โปรดให้ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ และตราพระราชบัญญัติหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ รวบรวมเงินที่กระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ให้มารวมกันอยู่ที่แห่งเดียว ดังข้อความตอนหนึ่งในพระราชบัญญัติฉบับนี้ว่า

“...จัดการรวบรวมเงินภาษีอากรทุกอย่าง ให้รู้จำนวนเงินซึ่งได้ขึ้นในพระคลังมหาสมบัติทุกเดือน ทุกปี จะเป็นเงินมากน้อยเท่าใดนั้น เพราะมีพระราชประสงค์ที่จะได้ทรงจัดการบ้านเมือง ให้มีความเจริญยิ่งขึ้น และเงินที่จะจำหน่ายในราชการแผ่นดินนั้น ก็จะได้กำหนดมาก

หรือน้อย และเงินภาษีอากรซึ่งเก็บรวบรวมเข้าได้ดังนี้ ก็จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง มิได้เป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ใด”^{๐๐}

นอกจากนั้น ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามลามา กรมพระบารามปรปักษ์ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีหรือราชการพิพัฒน์เป็นพระองค์แรก สำหรับพระราชบัญญัติราชการพิพัฒน์ ที่โปรดเกล้าฯ ให้ตราขึ้นนั้น เป็นระเบียบและกฎเกณฑ์ทำให้งานที่เคยหละหลวมปราศจากระเบียบวินัย ให้มีระบบและแบบแผนที่รัดกุมยิ่งขึ้น

ประการที่ ๒ หลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติสำหรับราชการพิพัฒน์ได้เป็นเวลา ๒ ปี แผนงานไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ ที่สำคัญคือ เจ้าภาษีอากรเป็นจำนวนมากยังบิดพลิ้วไม่ยอมส่งเงินภาษีที่เก็บมาได้ให้แก่รัฐตามข้อสัญญา ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับกรมพระคลังมหาสมบัติว่าการกรมต่าง ๆ ที่จะเบิกและส่งเงินต่อพระคลังสินค้า ทั้งนี้ เพื่อให้การรับและจ่ายเงินเป็นไปด้วยความเรียบร้อย พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังให้อำนาจแก่อธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติในการที่จะเร่งรัดเจ้าจำนวนกรมต่าง ๆ ที่อยู่สังกัดส่งเงินที่ยังค้างชำระให้ครบภายใน ๑๕ วัน ที่สำคัญและเป็นงานใหม่คือ อธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติจะต้องทำงบประมาณรายได้รายจ่ายของแผ่นดิน

การปรับปรุงระบบการทำงานของพระคลังมหาสมบัติดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๓ จึงได้ยกกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีหน่วยงานควบคุมการเก็บภาษีอากร ๕ กรม คือ

๑. กรมสรรพากร มีหน้าที่เก็บเงินอากรต่าง ๆ ซึ่งเก็บจากการให้ใบอนุญาต ได้แก่ อากรสุรา อากรฝิ่น อากรบ่อนเบี้ย เป็นต้น
๒. กรมสรรพภาษี มีหน้าที่เก็บเงินภาษีชั้นใน ซึ่งเก็บจากการเก็บภาษี เช่น ภาษีเสา ภาษีน้ำตาล ภาษีเกลือ และภาษีไม้ขนอสัก เป็นต้น
๓. กรมส่วย มีหน้าที่ถือบัญชีเร่งเงินค่าธรรมเนียมจากกรมต่าง ๆ (เช่น เงินพิณย หลวงตามศาล) เร่งเงินค่าราชการ ผูกเบี้ยเงิน เก็บเงินส่วนพระคลังมหาสมบัติ
๔. กรมอากรที่ดิน มีหน้าที่เก็บเงินอากรค่าที่ มีอากรสมภตฺร อากรค่าน้ำ อากรนาเกลือ เป็นต้น
๕. กรมศุลกากร มีหน้าที่เก็บเงินภาษีขาเข้า ขาออก บรรดาซึ่งเก็บจากผู้บรรทุกสินค้าออกไปต่างประเทศ แล้วบรรทุกเข้ามาในเมืองไทย

ประการที่ ๓ เนื่องจากประมุลและการเก็บภาษีนายอากรยังขาดระบบและข้อบังคับแน่นอน อันเป็นช่องโหว่ให้เจ้าภาษีอากรบิดพลิ้วต่อการที่จะนำเงินภาษีส่งแก่รัฐ ทำให้รายได้ของ

^{๐๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, หมายเลขเอกสาร ร.๕ รค. ๑/๕ เรื่องการจัดนราชการกระทรวงพระคลัง (๒๐ พ.ย.๑๐๙-๒๔ ก.พ. ๑๑๑).

ประเทศทั่วโลก ดังนั้น จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติเจ้าภาษีนายอากร จ.ศ. ๑๒๓๕ (พ.ศ. ๒๔๑๖) ขึ้น

จะเห็นได้ว่า การปฏิรูปการคลังสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการรวบรวมรายได้และจัดระเบียบการรับและจ่ายเงินอย่างมีระบบมีแบบแผนที่รัดกุม ถึงแม้ว่าในระยะแรก ๆ จะไม่ประสบความสำเร็จเท่าไรนัก แต่เมื่อมีการปรับปรุงเรื่อยมา ในที่สุดก็บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ คือสามารถเก็บเงินภาษีที่รั่วไหลได้เป็นกอบเป็นกำเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นว่าในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๔๗ รายได้ของประเทศเพิ่มขึ้นจาก ๑๕ ล้านบาท เป็น ๔๖ ล้านบาท ประกอบกับวิธีการบริหารและการควบคุมเงินรายได้ของแผ่นดินที่กำหนดขึ้นใหม่ ทำให้ฐานะการคลังมั่นคงยิ่งกว่าในสมัยใด ๆ ที่ผ่านมา^{๐๐}

๒) สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน

(๑) แนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก

แนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลักหรือกระแสหลักทิตลาดเสรี ได้เกิดการแพร่หลายไปทั่วโลก ในทัศนะเชิงอนุรักษนิยมจะเห็นว่าแนวคิดนี้เป็นระบบที่ไม่เน้นคุณค่าของความเป็นมนุษย์มากนัก และนิยมใช้ทรัพยากรธรรมชาติในอัตราสูงยิ่งขึ้น เป็นระบบที่สร้างปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจขึ้นเป็นหย่อม ๆ ทั่วโลกตลอดมา ดังที่ได้เกิดในประเทศเม็กซิโก ประเทศไทย แล้วลุกลามไปยังประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังจากนั้นไปเกิดที่ประเทศรัสเซีย และบราซิล ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ จนถึงปัจจุบันเป็นต้น ระบบนี้เป็นระบบที่ทำลายตัวเอง ซึ่งไม่ทำลายเฉพาะผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมโดยตรง แต่จะทำลายผู้ที่ได้ผลประโยชน์เฉพาะหน้าในระยะสั้นต่อไปในอนาคตด้วย โดยที่ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์เฉพาะหน้าในระยะสั้นมิได้ตระหนักว่าผลประโยชน์ที่ได้รับ กลับย้อนมาทำลายตนเองในระยะยาวด้วย ถึงแม้ว่าจะมีบางคนได้รับผลกระทบในระยะสั้น และตระหนักถึงพิษภัยจากการกระทำเหล่านั้น แต่ก็ไม่สามารถต้านทานหรือขัดขวางได้ เพราะความยัคนัดในการได้รับ (มาจากความโลภ) ได้ถูกทำให้เป็นสถาบันและดำเนินเป็นระบบแล้วอย่างฝังราก

หลายปีที่ผ่านมาในระดับรัฐบาลไทย ได้ทำข้อตกลงการค้าเสรีกับหลายประเทศ อ้างว่าไทยได้ประโยชน์โดยมิได้คำนึงถึงขีดความสามารถในการแข่งขันของตนเอง ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนยากจน คนในระดับรากหญ้า ซึ่งมีภูมิคุ้มกันน้อยที่สุดในสังคม เพื่อแลกกับการนำเข้าสินค้าที่ถูกลง หรือการกระตุ้นการบริโภคให้มากขึ้น และเพิ่มการส่งออก โดยมีผู้ได้รับประโยชน์เป็นคนส่วนน้อยของประเทศ คือ พ่อค้านายทุนกลุ่มเล็กเท่านั้น^{๐๐}

^{๐๐} ทรงวิทย์ แก้วศรี, พระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๑-๗๗.

^{๐๐} เสรี พงศ์พิศ, เศรษฐกิจพอเพียง เกิดได้ถ้าใจปรารถนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังปัญญา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๘.

การที่ประเทศไทยเข้าไปพึ่งพาทุนข้ามชาติ โดยผ่านนักลงทุนและบริษัทข้ามชาตินั้น เป็นการเข้าไปเกี่ยวโยงอย่างไม่มีทางเลือกอย่างแท้จริง เพราะการเติบโตและการขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทยนั้นย่อมต้องขึ้นอยู่กับนักลงทุนของประเทศใหญ่ ๆ หากมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการผลิต การตลาด และการเงิน ย่อมทำให้เกิดผลกระทบเป็นลูกโซ่ตามมา ถึงแม้ว่าไทยจะมีจุดแข็งก็คือ แรงงานราคาถูกในระยะแรก ๆ ซึ่งถือว่าเป็นมูลค่าการขายแรงงาน เป็นมูลค่าสิทธิที่ประเทศไทยได้มาโดยไม่ต้องลงทุนด้วยปัจจัยพื้นฐาน (Infrastructure) ไม่ต้องสูญเสียรายได้จากการให้อภิสิทธิ์ ทำให้ทุนนิยมในประเทศไทยเติบโตไปได้อย่างรวดเร็วในระยะเริ่มต้น รัฐบาลได้ประโยชน์จากแรงงานและบริการราคาถูกมากมายมหาศาล^{๐๐} ส่วนการนำเทคโนโลยีของต่างประเทศมาใช้ในประเทศไทยส่วนใหญ่กล่าวได้ว่า มีการดัดแปลงน้อยมาก ความสอดคล้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจไทยมีน้อย เท่าที่ผ่านมาแนวโน้มการเป็นอิสระเกี่ยวกับเทคโนโลยียังไม่เป็นที่น่าพอใจ ในเรื่องนี้ ณรงค์ชัย อัครเศรณี ได้แสดงทัศนะไว้ว่า^{๐๐}

ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่ควบคุมในเรื่องนี้ ปล่อยให้เป็นเรื่องของการตกลงระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย ซึ่งผู้ซื้อชาวไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบเสมอ เพราะอาจจะไม่ทันเกมหรือไม่กระตือรือร้นที่จะเรียนรู้เทคนิคการผลิต หรือหวังเฉพาะส่วนแบ่งกำไร...ทำให้ยอมอยู่ใต้เงาเงาที่ผูกมัดและเสียเปรียบในระยะยาว

จุดอ่อนของประเทศไทยในเรื่องการพึ่งพาทั้งทุนนิยม (การเงิน) และเทคโนโลยีนี้ จะเห็นได้ว่าอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศไทย มีแนวโน้มถูกรอบงำโดยนักธุรกิจจากต่างประเทศหรือบริษัทข้ามชาติมากขึ้น เพราะต่างผูกพันกับผลประโยชน์ของทุนนิยมศูนย์กลาง^{๐*}

อุตสาหกรรมภายใต้แนวคิดแบบทุนนิยม มีลักษณะสำคัญ คือ (๑) คนแต่ละกลุ่มมีความสามารถในการผลิตต่างกัน ใครทำอะไรได้ดี (ใช้ต้นทุนต่ำแต่ได้คุณภาพสูง) จะต้องผลิตเพื่อผู้อื่นด้วย (๒) นำส่วนที่เกินต้องการมาค้าขายระหว่างกัน (๓) ไม่มีข้อจำกัดด้านการลงทุน ใครมีศักยภาพก็ใช้ได้อย่างเต็มที่ (๔) ประชากรโลกมีโอกาสมากขึ้นในการบริโภคสินค้าและบริการที่ไม่ได้ผลิตเองหรือไม่คุ้มค่าที่จะผลิตเอง^{๐๑}

^{๐๐} ณรงค์ เพชรประเสริฐ, สถานภาพของทุนไทยในกระแสของทุนนิยมโลก, บทที่ ๒ ใน “เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก”, (กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๓.

^{๐๐} ณรงค์ชัย อัครเศรณี และคณะ, การปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์โลหะ, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมนักวิจัยไทย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๓.

^{๐*} ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, เศรษฐกิจไทยกับการพึ่งพาระบบทุนนิยมโลก, บทที่ ๓ ใน “เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก”, (กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๙๑.

^{๐๑} พล.ร.ท. ไพโรจน์ แก่นสาร, “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”. เอกสารประกอบการบรรยายของคณะอนุกรรมการฝ่ายวิชาการฯ, สถาบันวิชาการทหารเรือชั้นสูง, (กันยายน ๒๕๕๐) : ๒๔ - ๒๖)

๒) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่มีในตำรา ไม่เคยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีอย่างอื่นแต่ไม่ช้ำนี้”^{๐๐}

แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏอยู่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมาช้านาน ในรูปของหลักการสร้างความ “พออยู่-พอกิน” และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวความคิดนี้ เพื่อให้ปรับทิศทางการพัฒนาประเทศไทยเป็นครั้งแรก แก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑ โดยมีข้อความที่สำคัญตอนหนึ่งว่า

การพัฒนาประเทศจะต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่ เรื่องใหม่ เนื่องจากพระองค์ท่านได้ทรงใช้เป็นหลักในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราดำริที่มีอยู่กว่า ๓,๐๐๐ โครงการ ตลอดห้าทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่ปี ๒๔๙๓ โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพสกนิกรที่ยังยากจนในถิ่นทุรกันดารเป็นครั้งแรก เพื่อสร้างความ “พออยู่-พอกิน” อันเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง^{๐๐}

กระนั้นก็ตาม ยังมีนักวิชาการที่เข้าใจความหมายของคำว่าพอเพียงในพระองค์ท่านคลาดเคลื่อน บ้างก็เข้าใจว่า พอเพียงคือ “การพึ่งตนเอง” ไม่พึ่งพาผู้อื่น ไม่คบค้าสมาคมกับคนอื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอธิบายขยายความ ดังปรากฏในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ โดยใจความว่า

ความพอเพียงนี้ ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรืออำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านเศรษฐกิจต่าง ๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัย จริงอาจจะ

^{๐๐} พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑.

^{๐๐} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

ล้ำสมัย คนอื่นเขาต้องมี การเศรษฐกิจที่ ต้องมีการแลกเปลี่ยน เรียกว่า เป็นเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียง เลย์รัฐสภาว่า ไม่หุ้หุ้หุ้ แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิตให้พอเพียงได้

ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไปทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้แต่ครั้งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้ การแก้ไข อาจจะใช้เวลาไม่ ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อน เพราะเดือดร้อน แต่ว่าทำตั้งแต่เดือนี้ ก็สามารที่จะแก้ไขได้

ภายหลังจากที่คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เริ่มเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยที่ ผู้พูดแต่ละคนตีความเอาเอง ทำให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละคน อาจจะแตกต่างกัน มาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยและทรงพระกรุณาปรับปรุง แก้ไขบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกัน ประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานไว้ในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ โดยมีใจความว่า

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหาร ประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง การพัฒนาเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความ พอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำ วิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้อง เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วย ความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจาก โลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาซึ่งตั้งอยู่บน พื้นฐานของทางสายกลาง ที่คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยอาศัยความรู้ และคุณธรรมในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนของบุคคลใน ทุกระดับชั้น

จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นได้ชัดถึงแนวทางการพัฒนาที่เป็นขั้นตอน ดังตัวอย่างที่ปรากฏเป็นทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง

ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ และเป็นการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการปฏิบัติ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยในปัจจุบัน^{อน}

๔.๓ การประยุกต์หลักจริยธรรมเข้ากับการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยปัจจุบัน ด้านสังคม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ประมวลแนวความคิดความเชื่อส่วนสำคัญที่เกี่ยวกับอิทธิพลของไตรภูมิ^{อน}

๑. หลักศีลธรรมของคนทั่วไป เรื่องนรกสวรรค์ คนทำชั่วแล้ว จะไปเกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์นรก เพราะทำกรรมชั่ว และทำกรรมดีแล้ว จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และให้คติธรรมของนักปกครอง แสดงธรรมของผู้ปกครอง ว่าผู้ปกครองควรประพฤติตนอย่างไร ควรทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ควรมีความเกื้อกูลต่อประชาราษฎร์อย่างไร มีธรรมะที่สั่งสอนคน จะเรียกว่าทุกระดับก็ได้ ตั้งแต่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจนถึงพระมหากษัตริย์

๒. คติการรู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ให้รู้จักคิดเกี่ยวกับ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยเฉพาะเน้นเรื่องอนิจจัง ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง แม้แต่ความสุขในสวรรค์ชั้นฟ้า พระยา มหาจักรพรรดิ ก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน แล้วให้รู้จักที่จะไถ่ถอนตนให้รอดพ้น และดำเนินให้เข้าถึงพระนิพพาน นี่ก็เป็นคติหนึ่งที่มีมาในสังคมไทย

จะเห็นว่าอิทธิพลของหลักอนิจจังนี้มีมากอยู่ คนไทยประสบเหตุพลัดพราก ประสบเหตุสูญเสียอะไรต่าง ๆ ก็มักจะรู้ปลงกันได้ว่า อนิจจัง ไม่เที่ยง สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องดับไป อย่าไปทุกข์ไปร้อนให้เกินเหตุ เสร็จแล้วก็ทำให้สบาย ก็มีความสุขได้ คติการปลงอนิจจังนี้ก็มีอยู่ในเรื่องไตรภูมิฯ เด่นชัดด้วย ย้ำไว้มาก แต่มุ่งในด้านการให้คุณค่า คือพรรณนาสุขสมบัติในมนุษย์และสวรรค์อย่างสูงเยี่ยม เสร็จแล้วก็ตีกระหนาบลงให้ต่ำ เพื่อเชิดชูคุณค่าของโลกุตระธรรมให้เห็นว่าเหนือกว่าและสูงสุด ซึ่งก็ไปสัมพันธ์กับคติเรื่องการปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน

๓. การที่จะไปเกิดพบพระศรีอาริย์ นี่ก็อีกอย่างหนึ่ง คือ ในกรณีที่ยังเวียนว่ายอยู่ในไตรภูมิไม่ว่าจะเป็นผู้มีความมุ่งหมายที่จะไปสวรรค์ก็ดี ไปนิพพานก็ดี ก็มีจุดมุ่งหวังนี้แทรกอยู่ด้วยอีกข้อหนึ่ง

เป็นอันว่า ได้สรุปอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงที่เป็นหลักใหญ่ ๆ ๓ ประการ จากข้อสรุปนั้น ก็มีแง่คิดอย่างหนึ่งว่า เราควรและสามารถใช้ประโยชน์จากเรื่องไตรภูมินี้ เป็นฐานในทางศีลธรรมที่ดี เป็นฐานสำหรับการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง แค่นี้เพียงไร ซึ่งบางคน

^{อน} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘-๒๑.

^{อน} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้-เข้าใจในไตรภูมิ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๓๘-๔๕.

อาจจะมองในด้านลบว่า อิทธิพลของความเชื่อถือจากไตรภูมิ เป็นเรื่องที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ เช่นในระดับของศีลธรรมที่เน้นในเรื่องของหลักกรรม

หลักกรรมนี้ก็ดี คติของการออกจากไตรภูมิไปสู่นิพพาน คือหลักการรู้เท่าทันคติธรรมดาที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ดี ในสังคมปัจจุบัน นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาบางท่าน มองไปในแง่ว่าเป็นหลักการที่ทำให้คนยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อทำให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ก็ทำให้ไม่รู้จักปรับปรุงแก้ไขตัวเอง ก็ทำให้ขัดขวางการพัฒนา นี่เป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์กันให้ดีโดยรอบคอบ เพราะหลักกรรมมีส่วนสำคัญอยู่ในเรื่องไตรภูมิและความเชื่อของชาวไทยทั้งหมด เรื่อง อนิจจังก็เช่นเดียวกัน

เป็นอันว่า ไม่ว่าคติที่จะอยู่ในภพนี้ ในไตรภูมินี้ คือหลักกรรมก็ดี หรือคติที่จะออกไปจากไตรภูมิ คือคติเรื่องอนิจจังก็ดี ล้วนแต่ได้ถูกตีความในแง่ของการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ทั้งหมด

พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างเรื่องวรรณะ เพื่อให้คนรู้จักปรับปรุงตนเอง คือให้ยอมรับรู้เรียนรู้สภาพที่เป็นอยู่ว่ามาจากเหตุปัจจัยอะไร แล้วคิดพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ดีขึ้น ถูกต้องได้อย่างไร ไม่ใช่ให้ยอมรับรักษาสภาพไม่ดีที่เป็นอยู่เอาไว้ คือปล่อยเรื่อยเปื่อยไป

เรื่องอนิจจังก็เหมือนกัน หลักอนิจจังสอนให้รู้จักว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันจึงเป็นอย่างนี้ คนไทยปลงได้ ใจสบาย มีความสุข แต่เสร็จแล้วกลายเป็นยอมรับสภาพ ปลงใจต่อไปอีกว่าอะไร ๆ มันก็ไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ก็ต้องปล่อยมันไปตามที่มันจะต้องดับต้องเกิด พอปลงอย่างนี้ เราก็ไม่ต้องแก้ไขอะไร ก็กลายเป็นการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

ในเรื่องนี้ สาเหตุข้อสำคัญของปัญหาที่เป็นมากก็คือ การแยกไม่ออกระหว่าง การ
ยอมรับความจริง กับ การยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก
หลักอนิจจังสอนให้รู้ทันความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไป ที่มันเป็นอย่างนั้น มันก็เป็นไปตามธรรมชาติของมัน เมื่อคิดได้อย่างนี้แล้ว เราก็วางใจได้ มีความสุขไม่เดือดร้อน ไม่มีความทุกข์มาก

จะเห็นว่า เมื่อคิดให้ถูกขั้นตอน เราก็ทำใจของเราได้ มีความสุขด้วย และสร้างความเจริญได้ด้วย คือยอมรับความจริง แต่ไม่จำเป็นต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

ขอสรุปย่อความอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจับสาระให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีกว่า หนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้ ถ้าจะเรียกชื่อให้เต็มความจริง ๆ ก็ต้องเรียกว่า **“ไตรภูมิ และการหลุดพ้นจากไตรภูมิ (สุโลกุตตรภูมิ)”** และหนังสือนี้มีคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกัน คือหลักกรรม และ ไตรลักษณ์ โดยเฉพาะอนิจจัง เป็นหลักธรรมแกนของไตรภูมิฯ

ความจริงที่แน่นอนอย่างแรกก็คือ หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ โดยเฉพาะเรื่องความไม่เที่ยง เป็นแกนความคิดที่ซึมแทรกอยู่ทั่วตลอดในคำสอนทั้งหมดของหนังสือไตรภูมิฯ เป็นความจริงที่แน่นอนเช่นเดียวกันว่า หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

นั้น เป็นหลักกรรมสำคัญระดับแกนที่สอดประสานหลักคำสอนอื่น ๆ แทบทุกอย่างในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะพบได้เกือบทั่วทุกแห่งในคัมภีร์ที่แสดงหลักธรรม
หลักกรรมท่านสอนเพื่อมุ่งให้คนดำเนินชีวิตอยู่อย่างดีที่สุดไนไตรภูมิ ส่วนหลักไตรลักษณ์ ท่านสอนเพื่อช่วยให้คนหลุดพ้นไปได้จากไตรภูมิ หรือพูดให้ถูกแท่ว่า เพื่อช่วยให้พ้นจากกรรมแล้วจะได้พ้นจากไตรภูมิ

กรรมเป็นเรื่องระดับโล กียะ ส่วน (ความรู้ใน) ไตรลักษณ์ เป็นเครื่องนำสู่โลกุตระ
กรรมเป็นเรื่องของการกระทำ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต ไตรลักษณ์เป็น
เรื่องของปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่จะช่วยให้คนดำเนินพฤติกรรมที่ดีงาม จนถึงขั้นที่กรรมไม่เป็น
กรรมอีกต่อไป

การมองกรรมอย่างถูกต้อง หรือมองอย่างถึงหลัก ย่อมให้เกิดทัศนคติที่เห็นว่าชีวิต
และกิจการจะเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่การกระทำของเรา ภายในเงื่อนไขของกระบวนการแห่งเหตุ
ปัจจัย เมื่อต้องการผลดีอย่างไร ก็ต้องเพียรพยายามทำการซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้ผลอย่างนั้น
ส่วนการมองไตรลักษณ์ที่ถูกต้องถึงหลัก ย่อมให้เกิดท่าทีแห่งความไม่ประมาท การ
สืบสวนวิเคราะห์หาเหตุปัจจัย ให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง และเพื่อให้สามารถเลือกสรรจัดทำ
เหตุปัจจัยซึ่งจะนำไปสู่ผลดีที่ต้องการ
เมื่อมองถูกต้อง หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ย่อมสัมพันธ์สอดคล้องกัน และช่วย
เสริมกัน เพื่อการอยู่ดีของมนุษย์ คือการเป็นอยู่ด้วยปัญญา และทำการให้ตรงเหตุปัจจัย

หลักกรรม สอนในชั้นที่หนึ่ง ว่า ผลวิบากเกิดจากการกระทำที่เป็นเหตุ การกระทำ
จึงจะนำไปสู่ผลที่ต้องการ และ **สอนในชั้นที่สอง** ว่า เมื่อต้องการผลดี ก็ต้องเพียรพยายามทำ
กรรมดี แล้วช่วยชี้แนะแจกแจงการทำความประพฤติที่จัดว่าดีไว้

ส่วนไตรลักษณ์ โดยเฉพาะหลักความไม่เที่ยง สอนในชั้นที่หนึ่ง ให้รู้จักทำใจและวาง
ต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง อย่างที่ว่า อยู่อย่างรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต มี
ความสุขได้ โดยจิตใจไม่ถูกบีบคั้นด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัว (รู้จักวางใจที่จะไม่ยึด
ติด)

ในชั้นที่สอง ส่งผลออกมาเสริมประสานหลักธรรม ให้ดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท รู้
คุณค่าของเวลา หรือเร่งรัดทำความดีแข่งกับกาลเวลา โดยประกอบกิจกรรมทั้งหลายด้วยปัญญา
ที่รู้เข้าใจความจริง ทำการต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักเหตุปัจจัย (ทำการทั้งหลายได้โดยไม่ยึด
ติด)

จนถึงขั้นสุดท้าย มองเห็นความจริงของโลกและชีวิตสว่างชัด หมดความยึดติด มีจิตใจ
เป็นอิสระ เลิกทะยานจ้องหาที่จะทำอะไรเพื่อตัวตน มองกว้างทั่วไปในโลกแห่งความเป็นไปของ
กรรมวิบาก เห็นการประสมสุขทุกข์ของสรรพสัตว์ แล้วตั้งหน้าแต่จะทำการเพื่อธรรม เพื่อความดี
งาม เพื่อประโยชน์สุขของโลกทั้งหมด ทำการที่ไม่เป็นกรรม เรียกว่าสังกรรม และพ้นจากไตรภูมิ
(พ้นเหนือความยึดติด เป็นอิสระ และช่วยปลดปล่อยผู้ที่ยังติด)

หากว่าจุดมุ่งหมายแห่งการหลุดพ้นจากไตรภุมิ ได้เคยเป็นอุดมคติของสังคมไทย ในอดีต และหลักการต่าง ๆ เกี่ยวกับกรรมและไตรลักษณ์ ได้เคยเป็นอุดมการณ์ที่คนไทยยึดถือ กันสืบมา บัดนี้แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างมากมาย แต่คติแห่งการหลุดพ้นจากไตร ภุมิ (การพ้นจากอำนาจครอบงำของการปรนเปรอทางวัตถุ หรือพ้นจากการครอบงำของอามิส และความยึดติดทุกรูปแบบ) พร้อมทั้งหลักการและไตรลักษณ์ ก็ยังเป็นอุดมคติและอุดมการณ์ ของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมโดยถูกต้อง และชอบธรรมได้